

Ringene hjem. Avlyttede samtaler fra russiske soldater i Ukraina

Ida Börjel, oversatt av Martin M. Sørhaug
Moss: Audiatur 2023
238 sider. ISBN 9788284170497

Omtalt av **Geir Flikke** [professor, russlandstudier, Universitetet i Oslo, geir.flikke@ilos.uio.no]

Den 21. november 2023 kunne Meduza.io melde «Krig. Dag 636».¹ Fremdeles holder russisk-språklige medier liv i grundige deknninger av krigens hverdagslige grusomheter. Tilsvarende gjelder nettstedet som Institute for the Study of War (understandingwar.org). De daglige oppdateringene bringer imidlertid lite nytt til torgs av krigstragedier. Det kjempes om små kvadrater. Vinteren kommer. Ukrainerne rykker frem, russerne går til motangrep. Et utvinningssted for kull – Avdiivka, står sentralt i kamper som ikke fører frem.

Internasjonale organisasjoner og observatører vet også mye om krigens gang; statsvitere har analysert forløp som fører til uopprettelige misforståelser som førte frem til invasjonen.² Fredsprosesser har strandet, primært fordi Russland holder slike prosesser i sjakk med bombing av kornlagre og proaktive utenrikspolitiske fremstøt

¹ Meduza. (2023, 21. november). *Vojna. Sjestsot tridtsat sjestoj den. Onlajn «Meduzy»*. <https://meduza.io/live/2023/11/21/voyna>

² Se for eksempel Heier, T. (red.) (2023). *Krigen i Ukraina*. Fagbokforlaget.

i andre verdensdeler. Nyhetsbildet ser nesten ut som et vedvarende traume. Antall falne i strid på begge sider blir mer enn et spørsmål om enkeltstående liv. Det blir et spørsmål om styrkeforhold, motstandsdyktighet og om tall. Hvor mange tap kan en aggressor tåle? Er tallene riktige? Bruker aktørene «tall» i sin kamp for å nedkjempe en nabostat og holde på territoriet som er erobret med krigsmakt?

Sannsynligvis dreier det seg om et av de mest medialiserte krigsforløp i nyere historie. Om vi skulle danne oss et annet bilde av krigen, ville det se slik ut: I blodtåken på stridsmarkene er det ikke bare menneskeverd og menneskelige relasjoner som brytes ned. Det er ikke bare organismer, med sine blodbaner og nervetråder, som bukker under. Over det hele svever satellitter, som kopler menneskenes stemmer sammen. Mennesker bruker ord, taster, snakker, forsøker å sette sammen inntrykk. Mennesker ringer hjem. Om krigen. Ja, krigen observeres egentlig. Men hvordan?

Jeg måtte spørre meg selv om dette ved lesning av *Ringe hjem. Avlyttede samtaler fra russiske soldater i Ukraina*. Sjelden har jeg lest noe så skjellsettende, så grusomt, og samtidig så gjenkjennelig. For mennesker må sette ord på ting. Analyser av staters sikkerhetskultur synes med ett mindre viktig. Vanlige menneskers ord målbærer grusomheter på en annen måte. Disse ordene har blitt en bok; samtaler fanget opp i dette spindelvevet av menneske-kommunikasjon, som den norske kunstneren Odd Nerdrum i et uutgrunnet, apokalyptisk maleri kalte for «Skyen», er gjennom en nærmest mirakuløs redaktørprosess blitt til en ny genre – dokumentarpoesi. Statsvitere vil si: «Her bruker en aktør i krigen (sant nok en som forsvarer seg) sitt informasjons-overtak til å påvirke.» Hva personvernjurister vil si om «lagring av respondenters informasjon» har jeg ingen ide om. Men jeg skjønner hva redaktøren forteller oss: Det er mennesker som brutaliseres, som dør, som roper, taster, blør, og forherdes. Jeg forstår de som roper; jeg hører stemmene deres:

Jeg har bestemt meg // Hva mener du // Klokkå fire blir jeg avløst // Og hva er det som skjer da // På en eller annen måte / får jeg brukket beinet i trappa da / pappa jeg kan ikke jeg bare skjelver / det er så jævlig grusomt / jeg kan ikke være her lenger // Dima jeg forstår // I går forsvant en av våre han / falt ned i en grop brakk beinet / han ble ført bort fra dette jævla stedet her / jeg orker faen ikke mer // Så brekk det da ... Dimka ... dett. (s. 88)

Kritikere vil kanskje spørre: Er det poesi? Jurij Lotman omtalte en gang poesi som «kommunikasjon til selvet» (*avtokommunikatsija*), men det er få metaforer her; redaktøren har foretatt noen grep for å forklare bruken av diminutiver og kallenavn (lille harepus – *zajtsjonok*), og har koplet dette mot en ikke helt uttalt folkloristikk, der «soldaten» fremstår som på sprang, vaktstom, skvetten og nervøs. Russiske diminutiver er tvetydige – vanskelig å fange. Så også med *zajtsjonok*. Samtalene forblir også private, kanskje av den grunn bør man snakke mer om et slags godt redigert bekjennelseslitteratur, der formen fortrolige samtaler, rop om hjelp, bønnfallelser, frykt og hjemlengsel gis en litterær verdi.

Det dokumentariske er under enhver omstendighet det bærende elementet. Det «hjem» den «russiske verden» har skapt, er et redselskammer ingen ønsker å bosette.

Alle ønsker seg vekk derfra, tilbake til «hjem», eller som en skriver, ut på den evige russiske taigaen, der ingen kan nås:

Mamma – tusen mot tjue / de ser visst bare ingen tilstrekkelig grunn / til å kalle oss hjem
 // Men hvorfor ikke // Fordi alt kommer til å komme / fram i lyset – hva de har gjort her
 / hvordan – hvor de skjøt – hva de / alt er solgt for lenge siden // Mener du deg selv // De
 solgte veien – de solgte alt / jeg lurer på om jeg burde pakke sakene / og bare dra herfra
 – bare gå rett / gjennom skogen // Og så da – de kommer til å komme etter deg /og lete
 til de finner deg – min sønn // De finner meg ikke – ikke på taigaen. (s. 61)

Språklig sett har nok oversetterne gjort et samvittighetsfullt arbeid. Men det er ord og fraser som er muntlige, og en direkte ord-tro oversettelse griper ikke alltid essensen. Se eksempelvis på «alt er solgt for lenge siden» i sekvensen over. Originalen må nok være noe i retning av «*vsje uzje davno prodano*». Men det er altså ikke «solgt» – det er «blåst», «tapt», mer en følelse av «ingen vei tilbake» enn en tom butikkhylle.

Boken minner oss om at dette er også krigen der litterater, poeter, språkforskere og historikere faller. Fordi de leter etter sannhet. Den ukrainske poeten og forfatteren Viktorija Amelina fikk Polens Joseph Conrad-pris i 2021, samme år startet hun sin gjerning med å etterforske krigsforbrytelser. Hun fant dagboken til en avdød forfatterkollega nedgravd i hagen i Izium. I juni 2023 traff en Iskander-rakett kafeen hun satt på i Kramatorsk. Det er farlig å lete etter sannhet.

Men er det ikke også farlig å unngå å eksponere seg for den? Jeg må berømme Ida Börjel. I etterordet gir hun oss, som en Vergil i Dantes *Inferno*, et innblikk i sin egen prosess.

Der, i et slikt mørke, har jeg vært. Jeg har forsøkt å opplyse meg selv, vendt mot kildene, jeg har lest videre. Søkt etter hendelser, fakta, analyser. Sannheter. Jeg lette ikke etter materiale å jobbe med. Men så, ett eller annet sted i møte med mødrenes svik og det språklige sumplandskapet, manifesterte tanken om denne boken seg. For meg er samtalene også advarsler. Så ødelagte kan vi mennesker bli. Overfor oss selv, i vårt forhold til hverandre. (s. 238)

Dette er humaniora. Arbeidet med menneskestemmer. Og dette arbeidet gjør en annen drøvtygget «sannhet» til noe annet enn akkurat det. Det første offer i krigen er sannheten, heter det. Men klisjeer holder ikke lenger. Det første offer i krigen er humanismen.